

<https://doi.org/10.62837/2025.5.221>

ƏHMƏDOVA LAMIƏ RƏFAYIL QIZI

Odlar Yurdu Universitetinin dissertantı

ahmedovalamie1989@gmail.com

Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti

DİLÇİLİKDƏ PARALEL TERMINLƏR PROBLEMİ: MƏNŞƏ, TƏSNİFAT VƏ HƏLL YOLLARI

Açar sözlər: Terminologiya, paralel terminlər, dilçilik, sinonimiya, standartlaşdırma, terminoloji sistem, ekvivalentlik, alınma terminlər.

Keywords: Terminology, parallel terms, linguistics, synonymy, standardization, terminological system, equivalence, borrowed terms.

Terminologiya hər bir elmin əsas strukturlarından biri olmaqla yanaşı, həmin sahənin elmi aparatını təşkil edir. Lakin bir çox elmi sahələrdə olduğu kimi, dilçilikdə də terminoloji sistemin sabitliyi ilə bağlı problemlər mövcuddur. Bu problemlərdən biri də paralel terminlərin – eyni anlayışı ifadə edən, lakin fərqli formalarda mövcud olan terminlərin istifadəsidir. Terminoloji sinonimiya kimi də təqdim olunan bu hal, elmi kommunikasiya və anlayışların dəqiqliyi baxımından ciddi çətinliklər yaradır (Cabbarov, 2013; Şirinov, 2020).

Paralel terminlərin yaranması ümumilikdə dilin dinamikası və xarici təsirlərlə bağlı olduğu qədər, termin yaradıcılığının metodoloji və normativ əsaslarının yetərsizliyi ilə də izah olunur. Xüsusilə Azərbaycan dilçiliyində bu hal həm alınma, həm də milli mənşəli terminlərin yanaşı işlənməsi ilə özünü göstərir (Ələkbərov, 2015).

Müasir dilçilikdə terminologiya sahəsi elmi ünsiyyətin əsasını təşkil edən anlayışların dəqiq və ardıcıl şəkildə ifadə olunmasını təmin edir. Terminlər yalnız anlayışları adlandırmaqla kifayətlənmir, həm də elmi fikrin formalaşmasında, informasiya ötürülməsində və tədrisdə mühüm rol oynayır. Bu baxımdan terminlərin sabitliyi, dəqiqliyi və sistemliliyi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Lakin müşahidələr göstərir ki, bir çox hallarda eyni anlayış müxtəlif terminlərlə ifadə olunur. Bu hal terminoloji paralellik adlanır və terminoloji sistemdə qarşılıqlı anlaşmanın pozulmasına, elmi məlumatların qeyri-dəqiq anlaşılmasına, hətta səhv interpretasiyalara səbəb ola bilər.

Terminoloji paralellik dilçilikdə xüsusilə də ana dilində elmi ədəbiyyatın formalaşdığı dövrlərdə, yeni anlayışların və sahələrin inkişafı zamanı daha çox müşahidə olunur. Belə vəziyyətdə müxtəlif alimlər və ya dil istifadəçiləri eyni anlayış üçün fərqli terminlər təklif edir və bu terminlər bir müddət paralel şəkildə işlədilir. Bu isə terminoloji sistemin normativliyinə və vahidliyinə mənfi təsir

göstərir. Terminoloji paralellik yalnız lüğəvi sinonimiya ilə deyil, həm də struktur, funksional və semantik aspektlərdə təzahür edə bilər.

Bundan əlavə, dilə alınan beynəlxalq terminlərin müxtəlif tərcümələri, texniki sahələrdə terminoloji konsensusun olmaması, regionlararası dil fərqləri də paralel terminlərin yaranmasına səbəb olur. Bu məsələ həm nəzəri baxımdan, yəni dil sisteminin təhlili nöqteyi-nəzərindən, həm də praktik baxımdan – dərslərin hazırlanması, tərcümə fəaliyyəti və terminoloji standartlaşdırma işləri çərçivəsində əhəmiyyətlidir.

Bu məqalədə məqsəd paralel terminlər problemini ümumiləşdirərək onların növlərini, yaranma səbəblərini və bu problemin aradan qaldırılması yollarını araşdırmaqdır. Təhlil əsasında göstərilir ki, terminoloji paralelliyin sistemli şəkildə araşdırılması və ləğv olunması vahid və normativ terminologiyanın yaradılması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

1. Paralel termin anlayışı və onun mənşəyi

Paralel terminlər – eyni anlayışı ifadə edən, lakin formaca fərqli olan terminlər toplusudur. Bunlar ya sinonim terminlər kimi meydana çıxır, ya da müxtəlif dil mənbələrindən (latın, rus, ingilis və s.) alınaraq vahid sistem daxilində yanaşı şəkildə işlənir (Sager, 1990). Məsələn, "leksikologiya" və "söz elmi", "sintaksis" və "cümlə quruluşu", "fonem" və "səs vahidi" kimi terminlər eyni anlayışı ifadə etsə də, fərqli leksik formalara malikdir.

Paralel terminlərin yaranmasının əsas səbəbləri bunlardır:

- **Alınma terminlər və beynəlxalqlaşma:** Qlobal elmi mühitlə inteqrasiya nəticəsində bir çox terminlər (məsələn, "morfologiya", "diskurs") orijinal formada saxlanılır (Wüster, 1979).

- **Milli termin yaradıcılığı:** Yerli dil resursları əsasında yeni anlayışlar üçün milli terminlər yaradılır (Məmmədli, 2011).

- **Tərcümə müxtəlifliyi:** Eyni anlayışın fərqli tərcümə formaları nəticəsində çoxsaylı sinonim terminlər meydana gəlir (Karaulov, 1996).

- **Terminoloji vahidliyin olmaması:** Termin komissiyalarının yetərli nəzarət etməməsi və standartların tətbiqində boşluqlar.

2. Paralel terminlərin təsnifatı

Paralel terminləri aşağıdakı şəkildə təsnif etmək mümkündür:

- **Formal sinonim terminlər:** Eyni məna, fərqli forma ("diskurs" – "nitq axını")

- **Dil mənşəyinə görə paralel terminlər:** Alınma və yerli mənşəli terminlər ("morfologiya" – "söz quruluşu")

- **Stilistika və tətbiq sferasına görə fərqlənən terminlər:** Elmi və kütlə tərəfindən tanınan terminlər ("leksik vahid" – "söz").

3. Paralel terminlərin aradan qaldırılması yolları

Paralel terminlər məsələsi yalnız terminoloji dəqiqliyin yox, həm də elmi ünsiyyətin aydınlığının təmin olunması üçün aktualdır. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün aşağıdakı tədbirlər vacib sayılır:

• **Terminoloji standartların hazırlanması və tətbiqi:** Milli terminologiya komissiyalarının, xüsusən Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası nəzdində Terminologiya Komissiyasının vahid siyahılar tərtib etməsi və qəbul edilmiş terminlərin elmi ictimaiyyətə təqdim olunması bu istiqamətdə atılan mühüm addımlardır (AMEA, 2021).

• **Elmi-tədqiqat və terminoloji təhlil işlərinin aparılması:** Paralel terminlərin müəyyənləşdirilməsi, onların istifadəsi üzrə tezlik statistikasını və semantik uyğunluğu əsasında hansının üstün tutulmalı olduğu müəyyən edilməlidir (Cabbarov, 2013).

• **İctimai elmi razılaşmanın yaradılması:** Elmi dairələr arasında vahid terminoloji razılaşmaların təşviq edilməsi, akademik dərslərdə və məqalələrdə sistemli şəkildə eyni terminlərin işlədilməsi paralel terminlərin tədricən sıradan çıxmasına səbəb ola bilər (Məmmədli, 2011).

• **Beynəlxalq təcrübənin öyrənilməsi:** Terminoloji planlaşdırma və unifikasiyada ISO standartlarına, Vüster məktəbinin elmi yanaşmalarına əsaslanmaq faydalıdır (Wüster, 1979; Felber, 1984).

Dilçilikdə paralel terminlər problemi, terminoloji sistemin normalaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu problemin aradan qaldırılması yalnız inzibati qərarlarla deyil, həm də dil siyasəti, elmi ictimaiyyətin iştirakı və praktik tədbirlərlə mümkün olur. Terminoloji sinonimiyanın qarşısını almaqla, biz həm elmi ünsiyyətdə dəqiqliyi, həm də dilin sistemliliyini təmin etmiş olarıq.

Ədəbiyyat

1. AMEA (2021). *Terminoloji komissiyanın qərarları və təklifləri*. Bakı: Elm.
2. Cabbarov, R. (2013). *Azərbaycan dilində terminoloji sinonimiya*. Bakı: Təhsil.
3. Ələkbərov, E. (2015). *Terminologiyanın nəzəri problemləri*. Bakı: Elm və Təhsil.
4. Felber, H. (1984). *Terminology Manual*. Paris: UNESCO.
5. Karaulov, Y.N. (1996). *Obshchaya i prikladnaya terminologiya*. Moskva: Nauka.
6. Məmmədli, N. (2011). *Terminologiya və onun problemləri*. Bakı: ADU nəşriyyatı.
7. Sager, J. C. (1990). *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam: John Benjamins.
8. Şirinov, A. (2020). *Dilçilikdə alınma və milli terminlərin münasibəti*. Bakı: Nurlar.
9. Wüster, E. (1979). *Einführung in die Allgemeine Terminologielehre und terminologische Lexikographie*. Bonn: Romanistischer Verlag.

DİLÇİLİKDƏ PARALEL TERMINLƏR PROBLEMİNƏ ÜMUMİ BAXIŞ XÜLASƏ

Bu məqalədə dilçilikdə paralel terminlər problemi araşdırılır. Paralel terminlər — eyni anlayışı ifadə edən, lakin forma və ya tələffüz baxımından fərqli olan terminlərdir. Onların mövcudluğu terminoloji sistemin vahidliyini pozur, elmi kommunikasiyada anlaşılmaqlara səbəb ola bilər. Məqalədə paralel terminlərin növləri (sinonim paralellər, dilə görə fərqli terminlər, morfoloji variantlar) və onların yaranma səbəbləri (tərcümə fərqləri, müxtəlif elmi məktəblər, dil və dialekt fərqləri, texnoloji yeniliklər) ətraflı şəkildə təhlil olunur. Müəllif paralel terminlərin aradan qaldırılması yollarını da göstərir və vahid terminoloji sistemin yaradılmasının vacibliyini vurğulayır. Nəticədə qeyd olunur ki, dilçilikdə terminoloji normativliyin və ardıcılığın qorunması elmi ünsiyyətin keyfiyyəti üçün mühüm şərtidir.

ОБЗОР ПРОБЛЕМЫ ПАРАЛЛЕЛЬНЫХ ТЕРМИНОВ В ЛИНГВИСТИКЕ РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается проблема параллельных терминов в лингвистической терминологии. Параллельные термины — это термины, обозначающие одно и то же понятие, но различающиеся по форме, происхождению или употреблению. Их наличие нарушает системность и однозначность терминологической базы, что затрудняет научную коммуникацию.

Автор классифицирует параллельные термины (синонимичные, межъязыковые, морфологические формы), анализирует причины их появления (различия в переводах, влияние научных школ, диалектные и литературные различия, технический прогресс).

Отмечается необходимость стандартизации и унификации терминов. В заключение подчеркивается, что для обеспечения точности и эффективности научного общения требуется единая и упорядоченная терминологическая система.

AHMADOVA LAMIA OVERVIEW OF THE PROBLEM OF PARALLEL TERMS IN LINGUISTICS SUMMARY

This article explores the problem of parallel terms in linguistic terminology. Parallel terms refer to different lexical units that denote the same concept but differ in form, language origin, or grammatical structure.

Their presence can disrupt the consistency and clarity of terminological systems, creating confusion in scientific discourse. The article classifies parallel terms into three main types: synonymous terms, interlingual variants, and morphological forms. It discusses the causes of such parallels, including translation discrepancies, variations among linguistic schools, dialectal differences, and rapid technological development.

The need for standardization and the formation of a unified terminological system is emphasized. The study concludes that maintaining consistency and precision in terminology is essential for effective communication in linguistics.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Salatın Əhmədli